

Richtlijnen voor de preventie en toepassing van afzondering en fixatie van het Steunpunt Welzijn, Volksgezondheid & Gezin

Verhouding tussen de richtlijnen en aanbevelingen uit 2019-2023 en het nieuwe intersectorale richtlijnenkader uit 2025

Het Steunpunt Welzijn, Volksgezondheid en Gezin kreeg in 2023 van de Vlaamse overheid de opdracht om een geïntegreerde richtlijn te ontwikkelen voor de **preventie en toepassing van afzondering en fixatie** (fysieke interventie, mechanische fixatie en medicamenteuze fixatie) in de residentiële zorg. Concreet gaat dit over alle doelgroepen die verblijven of dagbehandeling volgen binnen residentiële voorzieningen en hospitalisatieafdelingen van de **(forensische) geestelijke gezondheidszorg (ggz)**, de **(forensische) jeugdhulp**, de **zorg voor personen met een handicap** en de **ouderenzorg**. Het uitgangspunt was dat de richtlijn intersectoraal zou zijn waar dat kan, en doelgroep-specifiek waar dat moet op grond van wetenschappelijk en juridisch onderzoek en/of de mate van intersectorale consensus onder Vlaamse stakeholders. Daarenboven was het de doelstelling om aanbevelingen te ontwikkelen voor (de preventie van) afzondering en fixatie in **situaties met én zonder ernstig en acuut gevaar** (Opgenhaffen & Put, 2022).

Deze studie vormt daarmee het vervolg in een interdisciplinaire onderzoekslijn van KU Leuven die gestart is in 2018, waarin reeds multidisciplinaire richtlijnen zijn ontwikkeld voor de [residentiële ggz](#) (De Cuyper, Opgenhaffen, Peeters et al., 2021; Peeters et al., 2019; Peeters et al., 2022) en de [brede residentiële jeugdhulp](#) gericht naar situaties met agressie en escalatie (Beeckmans et al., 2021; De Cuyper, Opgenhaffen, Droogmans et al., 2021; De Cuyper et al., 2023). Daarnaast zijn er aanbevelingen ontwikkeld voor de [residentiële zorg voor personen met een handicap](#) specifiek gericht naar situaties *zonder* ernstig en acuut gevaar (Baert et al., 2023a; 2023b).

Een nieuw **intersectoraal richtlijnenkader** vormt het sluitstuk van al deze studies. Net als in de voorgaande richtlijnen is het nieuwe richtlijnenkader onderbouwd met (1) **wetenschappelijke evidentie** uit internationaal klinisch, (ortho)pedagogische en/of gerontologisch onderzoek, (2) een **mensenrechtelijk toetsingskader** ontwikkeld op basis van Europese mensenrechtelijke evidentie en de analyse van het nationaalrechtelijk kader, en (3) **praktijkexpertise** van alle betrokken Vlaamse stakeholders. Het onderzoeksproces en de onderzoeksresultaten op basis waarvan het nieuwe richtlijnenkader is ontwikkeld, zijn terug te vinden in het rapport van Baert en collega's (2025a).

In lijn met de principes van evidence-based practice (e.g., Gorissen, 2017; Haynes et al., 2002; Offringa, Assendelft, & Scholten, 2018) is het doel van het richtlijnenkader zorgverleners en begeleiders te ondersteunen bij de beslissingen die ze dagdagelijks moeten nemen aangaande preventie en toepassing van afzondering en fixatie. Zorgverleners en begeleiders stemmen hun professioneel handelen daartoe af op de toestand van de zorggebruiker, diens voorkeuren en waarden, en de aanbevelingen uit de richtlijnen. Op deze wijze wil het richtlijnenkader bijdragen aan **goed hulpverlenerschap**.

Het nieuwe richtlijnenkader bevat **geen tegenstrijdigheden** ten opzichte van de “oude” richtlijnen en aanbevelingen uit 2019-2023. Wel zijn ze **inhoudelijk ingebreid**, o.a. doordat nu alle types van situaties met kans op afzondering en fixatie aan bod komen, en het intersectoraal richtlijnenkader ook gericht is op de zorg voor volwassenen met een handicap en de ouderenzorg.

In wat volgt gaan we eerst in op hoe het nieuwe intersectorale richtlijnenkader ingedeeld is. Daarna lichten we toe hoe dat nieuwe kader zich verhoudt tot de eerder ontwikkelde richtlijnen en aanbevelingen (2019-2023).

Het nieuwe intersectorale richtlijnenkader

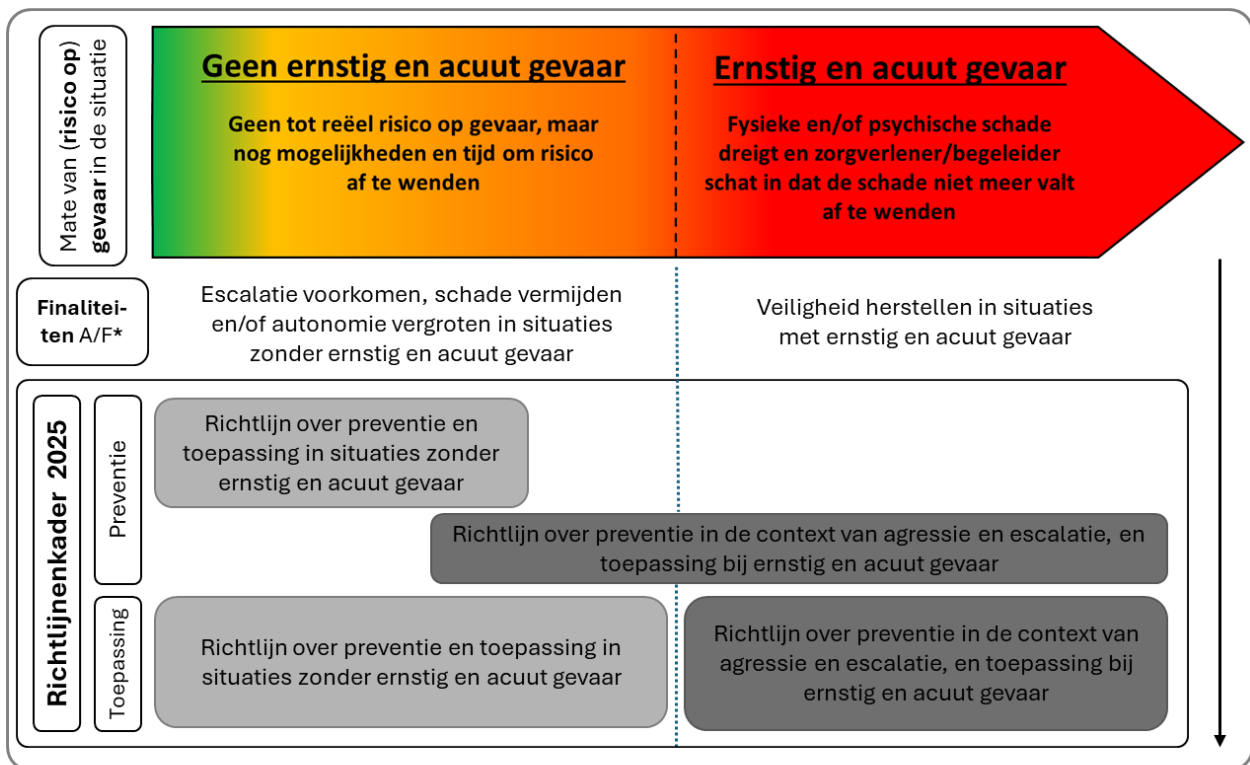
Het nieuwe intersectorale richtlijnenkader bestaat uit twee richtlijnen:

- (1) Een richtlijn voor de preventie van afzondering en fixatie in de context van **agressie en escalatie**, en de toepassing ervan bij **ernstig en acuut gevaar** (Baert et al., 2025b)
- (2) Een richtlijn voor de preventie van afzondering en fixatie in situaties **zonder ernstig en acuut gevaar**, en de toepassing ervan met **toestemming** van de zorggebruiker of zijn vertegenwoordiger (Baert et al., 2025c).

Het toepassingsgebied van beide richtlijnen zijn alle doelgroepen die verblijven of dagbehandeling volgen binnen residentiële voorzieningen en hospitalisatie-afdelingen van de geestelijke gezondheidszorg, de (forensische) jeugdhulp, de zorg voor personen met een handicap en de ouderenzorg.

De opsplitsing tussen beide richtlijnen is gemaakt op basis van de **type situaties** waarmee zorgverleners uit de verschillende sectoren geconfronteerd kunnen worden, en waarin er de kans op het gebruik van afzondering of fixatie bestaat. Deze situaties kunnen weergegeven worden op een continuüm volgens de mate van (risico op) gevaar. Figuur 1 toont dit continuüm in de vorm van een pijl.

Figuur 1

* A/F = afzondering en fixatie. Deze maatregelen worden enkel gebruikt als laatste redmiddel op voorwaarde dat minder vrijheidsbeperkende alternatieven niet (meer) effectief blijken.

Elke situatie waarin de kans bestaat dat afzondering of fixatie gebruikt wordt, kan op dit continuüm worden gepositioneerd.

- Wanneer er fysieke en/of psychische schade dreigt voor de zorggebruiker, de betrokken zorgverleners/begeleiders en/of andere omstaanders (= ernstig gevaar), en de zorgverlener/begeleider schat in dat die schade niet meer valt af te wenden (= acuut gevaar), spreken we van situaties met **ernstig en acuut gevaar**. Wanneer alle alternatieven voor afzondering en fixatie in dergelijke situatie zijn uitgeprobeerd, en ze blijken niet (meer) effectief te zijn, behoren afzondering en fixatie tot de mogelijkheden, met als finaliteit de **veiligheid** in de situatie **te herstellen**.
- Wanneer er geen tot een reëel risico is op gevaar, maar er zijn nog mogelijkheden en tijd om het risico af te wenden, spreken we van situaties **zonder ernstig en acuut gevaar**. Wanneer alle alternatieven voor afzondering en fixatie in dergelijke situatie zijn uitgeprobeerd, en ze blijken niet (meer) effectief te zijn, behoren afzondering of fixatie tot de mogelijkheden mits **toestemming** van de zorggebruiker, desgevallend zijn vertegenwoordiger. In dergelijke situaties hebben afzondering en fixatie de finaliteit om **escalatie te voorkomen, schade te vermijden en/of autonomie te vergroten**.

Afhankelijk van de positie van een type situatie op de pijl, zijn aanbevelingen over de preventie en de toepassing van afzondering en fixatie in dat type situatie terug te vinden in één van beide richtlijnen. Figuur 1 geeft dit figuraal weer. In de *Richtlijn voor de preventie van afzondering en fixatie in de context van agressie en escalatie, en de toepassing ervan bij ernstig en acuut gevaar* zijn terug te vinden:

- Aanbevelingen voor de **preventie** van afzondering en fixatie in de **context van agressie en escalatie**. Dit kan om situaties gaan zonder en met ernstig en acuut gevaar;
- Aanbevelingen voor de **toepassing** van afzondering en fixatie in situaties met **ernstig en acuut gevaar**.

In de *Richtlijn voor de preventie van afzondering en fixatie in situaties zonder ernstig en acuut gevaar, en de toepassing ervan met toestemming van de zorggebruiker of zijn vertegenwoordiger* zijn terug te vinden:

- Aanbevelingen voor de **preventie** van afzondering en fixatie om **schade te vermijden en/of autonomie te vergroten** in situaties zonder ernstig en acuut gevaar;
- Aanbevelingen voor de **toepassing** van afzondering en fixatie in situaties **zonder ernstig en acuut gevaar**. Hiervoor is de toestemming nodig van de zorggebruiker, desgevallend zijn vertegenwoordiger, afhankelijk van de mate van beslissingsbekwaamheid van de zorggebruiker.

Verhouding tussen de richtlijnen en aanbevelingen uit 2019-2023 en het nieuwe intersectorale richtlijnenkader

De twee nieuwe intersectorale richtlijnen vervangen de richtlijnen en aanbevelingen die ontwikkeld zijn tussen 2019 en 2023 en die een beperkter toepassingsgebied hadden:

1. De *Multidisciplinaire richtlijn voor de preventie en toepassing van afzondering en fixatie in de residentiële geestelijke gezondheidszorg voor volwassenen* beperkte zich qua doelgroepen en sectoren tot de residentiële geestelijke gezondheidszorg voor volwassenen. De aanbevelingen over preventie hadden betrekking op situaties met agressie en escalatie. De aanbevelingen over toepassing waren enkel gericht op situaties met ernstig en acuut gevaar.
2. De *Intersectorale richtlijn voor de preventie en toepassing van afzondering en fixatie in de brede residentiële jeugdhulp* beperkte zich qua doelgroepen en sectoren tot de brede residentiële jeugdhulp, inclusief de ggz voor minderjarigen, zorg voor minderjarigen met een handicap en gemeenschapsinstellingen. De aanbevelingen over preventie hadden betrekking op situaties met agressie en escalatie, of waarin men schade wil vermijden en/of autonomie vergroten. De aanbevelingen over toepassing waren enkel gericht op situaties met ernstig en acuut gevaar.
3. Bijkomende aanbevelingen voor de maximale afbouw van en het bewust omgaan met afzondering en fixatie om kansen te bevorderen en escalatie te voorkomen in de zorg voor personen met een handicap beperkte zich qua doelgroep en sector tot de residentiële zorg voor meerderjarige en minderjarige personen met een handicap. De aanbevelingen over preventie en toepassing hadden betrekking op situaties zonder ernstig en acuut gevaar.

Onderstaande figuren duiden de verhouding tussen de nieuwe en de oude richtlijnen.

1. **Figuur 2** geeft een overzicht van de sectoren en type situaties met kans op afzondering en fixatie waarop de nieuwe en oude richtlijnen gericht zijn.
2. **Figuur 3** plaatst de nieuwe en oude richtlijnen op het continuüm volgens de mate van (risico op) gevaar. Het toont op welke type situaties met kans op afzondering en fixatie en welke finaliteiten van afzondering en fixatie de oude en nieuwe richtlijnen zicht richten.

Zo wordt duidelijk dat

- de oude GGZ-richtlijn vervat zit in de nieuwe richtlijn over *preventie in de context van agressie en escalatie, en toepassing bij ernstig en acuut gevaar*,
- de oude brede Jeugdhulp-richtlijn voor wat het toepassingsgedeelte betreft, en een groot deel van het preventiegedeelte, vervat zit in de nieuwe richtlijn over *preventie in de context van agressie en escalatie, en toepassing bij ernstig en acuut gevaar*,
- de oude aanbevelingen voor de zorg voor personen met een handicap vervat zitten in de richtlijn over *preventie en toepassing in situaties zonder ernstig en acuut gevaar*.

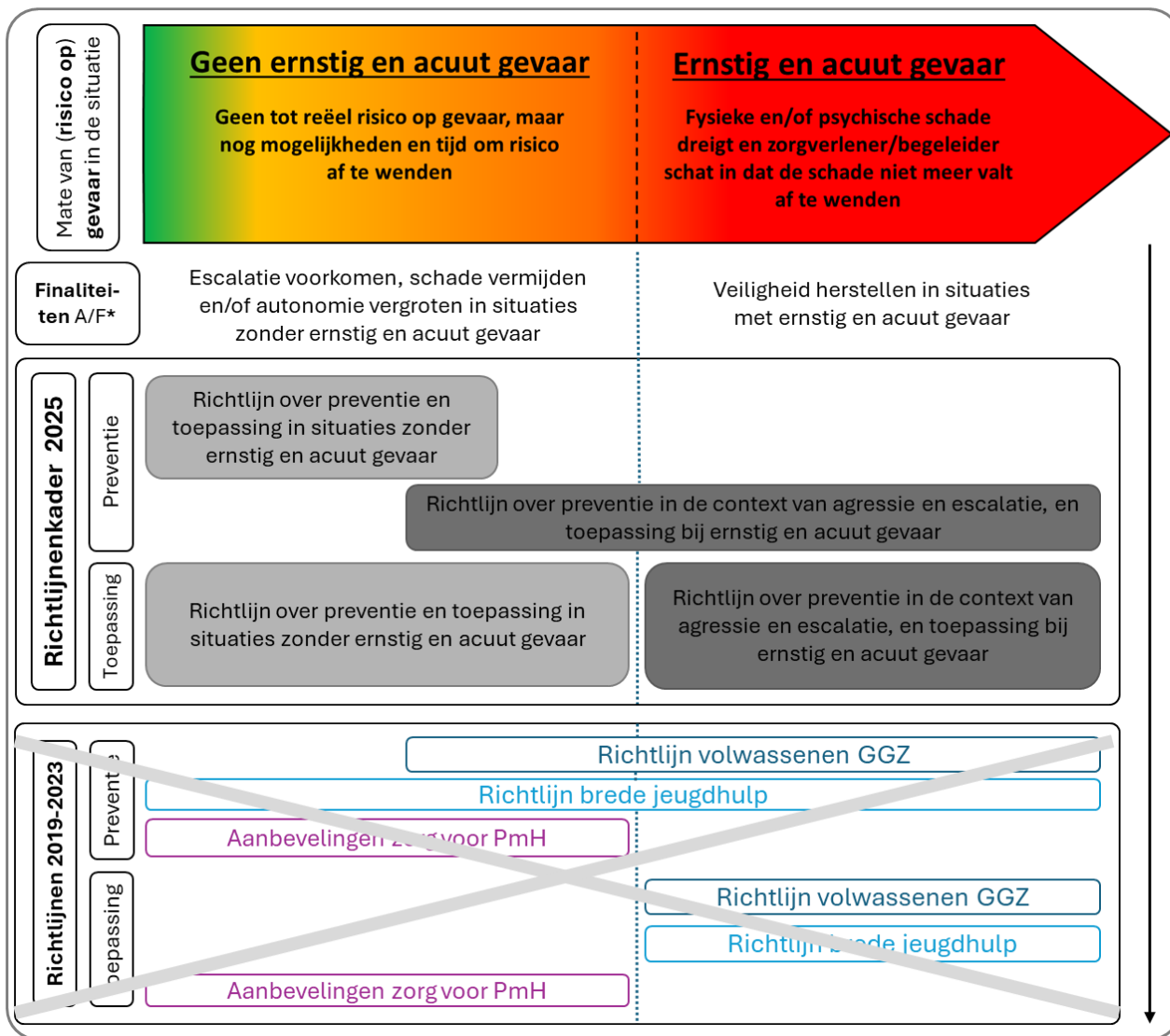
Figuur 2

<p>X = Aanbevelingen aanwezig in de richtlijn</p> <p>Sectoren die onderdeel uitmaken van het toepassingsgebied van de richtlijnen voor residentiële zorg</p>	Preventie in context van agressie en escalatie in situaties met en zonder ernstig en acuut gevaar				Preventie bij schade vermijden en autonomie vergroten in situaties zonder ernstig en acuut gevaar				Toepassing in situaties met ernstig en acuut gevaar				Toepassing in situaties zonder ernstig en acuut gevaar			
	GGZ Meerderjarigen	Brede Jeugdhulp*	Handicap Meerderjarigen	Ouderenzorg	GGZ Meerderjarigen	Brede Jeugdhulp*	Handicap Meerderjarigen	Ouderenzorg	GGZ Meerderjarigen	Brede Jeugdhulp*	Handicap Meerderjarigen	Ouderenzorg	GGZ Meerderjarigen	Brede Jeugdhulp*	Handicap Meerderjarigen	Ouderenzorg
Intersectoraal richtlijnenkader 2025																
Richtlijn preventie van afzondering en fixatie in de context van agressie en escalatie, en de toepassing ervan bij ernstig en acuut gevaar	X	X	X	X					X	X	X	X				
Richtlijn preventie van afzondering en fixatie in situaties zonder ernstig en acuut gevaar, en de toepassing ervan met toestemming van zorggebruiker of vertegenwoordiger					X	X	X	X					X	X	X	X
Richtlijnen 2019-2023																
Richtlijn volwassenen GGZ	X								X							
Richtlijn brede jeugdhulp		X				X				X						
Aanbevelingen zorg voor Pmi					X**	X							X**	X		

* Brede Jeugdhulp = GGZ Minderjarigen, Jeugdhulp, Gemeenschapsinstellingen, Zorg voor minderjarigen met een handicap

** Voor minderjarigen met een handicap

Figuur 3

* A/F = afzondering en fixatie. Deze maatregelen worden enkel gebruikt als laatste redmiddel op voorwaarde dat minder vrijheidsbeperkende alternatieven niet (meer) effectief blijken.

Referenties

- Baert, S., De Cuyper, K., Opgenhaffen, T., De Wachter R., Vanhoof, J., & van Achterberg, T. (2025a). [De ontwikkeling van een intersectoraal richtlijnenkader voor de preventie en toepassing van afzondering en fixatie in de residentiële geestelijke gezondheidszorg, jeugdhulp, zorg voor personen met een handicap en ouderenzorg](#). Leuven : Steunpunt Welzijn, Volksgezondheid & Gezin
- Baert, S., De Cuyper, K., Opgenhaffen, T., De Wachter R., Vanhoof, J., van Achterberg, T., Peeters, T., Droogmans, G., Nijs, S., Vanlinthout, E., Deschodt, M., Milisen, K., & Maes B. (2025b). [Preventie van afzondering en fixatie in de context van agressie en escalatie, en de toepassing ervan bij ernstig en acuut gevaar: Een multidisciplinaire richtlijn met zicht op de toekomst](#). Leuven : Steunpunt Welzijn, Volksgezondheid & Gezin
- Baert, S., De Cuyper, K., Opgenhaffen, T., Droogmans, G., Nijs, S., De Wachter R., Vanhoof, J., van Achterberg, T., Deschodt, M., Milisen, K., & Maes B. (2025c). [Preventie van afzondering en fixatie in situaties zonder ernstig en acuut gevaar, en de toepassing ervan met toestemming van de zorggebruiker of zijn vertegenwoordiger: Een multidisciplinaire richtlijn met zicht op de toekomst](#). Leuven : Steunpunt Welzijn, Volksgezondheid & Gezin
- Baert, S., Nijs, S. Maes, B., Noens, I., Opgenhaffen, T., & De Cuyper, K. (2023a). [Aanbevelingen voor de maximale afbouw van en het bewust omgaan met afzondering en fixatie om kansen te bevorderen en escalatie te voorkomen in de zorg voor personen met een handicap](#). Steunpunt Welzijn, Volksgezondheid en Gezin
- Baert, S., Nijs, S., Maes, B, Noens, I., Opgenhaffen, T., & De Cuyper, K. (2023b). [De ontwikkeling van aanbevelingen voor de maximale afbouw van en het bewust omgaan met afzondering en fixatie om kansen te bevorderen en escalatie te voorkomen in de zorg voor personen met een handicap](#). Steunpunt Welzijn, Volksgezondheid & Gezin
- Beeckmans, D., Droogmans, G., Mertens, N., Opgenhaffen, T., Vanhoof, J., Maes, B., van Achterberg, T., Nijs, S., Put, J., Van Audenhove, Ch., & De Cuyper, K. (2021). [De ontwikkeling van een intersectorale richtlijn voor de preventie en toepassing van afzondering en fixatie in de brede residentiële jeugdhulp](#). Leuven: Steunpunt Welzijn, Volksgezondheid & Gezin
- De Cuyper, K., Opgenhaffen, T., Droogmans, G., Beeckmans, D., Vanhoof, J., Mertens, N., Maes, B., Vanlinthout, E., van Achterberg, T., Nijs, S., Peeters, T., Put, J., Van Audenhove, Ch. (2021). [De preventie en toepassing van afzondering en fixatie in de brede residentiële jeugdhulp. Een intersectorale richtlijn met zicht op de toekomst](#). Leuven: Steunpunt Welzijn, Volksgezondheid en Gezin
- De Cuyper, K., Opgenhaffen, T., Peeters, T., Buyck, I., Put, J., & Van Audenhove, C. (2021). [Vlaamse richtlijn voor de preventie en het gebruik van afzondering en fixatie](#). *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 63, 276-282
- De Cuyper, K., Vanlinthout, E., Vanhoof, J., van Achterberg, T., Opgenhaffen, T., Nijs, S., Peeters, T., Put, J., Maes, B., & Van Audenhove, C. (2023). Best practice recommendations on the application of seclusion and restraint in mental health services: An evidence, human rights and consensus-based approach. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 30(3), 580-593. <https://doi.org/10.1111/jpm.12890>

- Gorissen, W. (2017). [Samen lerend doen wat werkt: Een nieuwe kijk op evidence-based practice in zorg en welzijn voor jeugdigen en gezinnen](#). *Nederlands Jeugdinstituut*
- Haynes, R. B., Devereaux, P. J., & Guyatt, G. H. (2002). Physicians' and patients' choices in evidence based practice: Evidence does not make decisions, people do. *BMJ*, *324*(7350), 1350. <https://doi.org/10.1136/bmj.324.7350.1350>
- Offringa, M., Assendelft, W. J. J., & Scholten, R. J. P. M. (2018). Inleiding. In R. J. P. M. Scholten, M. Affringa & W. J. J. Assendelft (Red.), *Inleiding in evidence-based medicine: Klinisch handelen gebaseerd op bewijsmateriaal* (pp. 1-7). Houten: Bohn Stafleu van Loghum
- Opgenhaffen, T., & Put, J. (2022). Means of restraint in residential care when there is no acute danger. Time for the European committee on the prevention of torture to set the standard. *International Journal of Law and Psychiatry*, *83*, 101807. <https://doi.org/10.1016/j.ijlp.2022.101807>
- Peeters, T., De Cuyper, K., Opgenhaffen, T., Buyck, I., Put, J., & Van Audenhove, Ch. (2019). [De ontwikkeling van een multidisciplinaire richtlijn voor de preventie en toepassing van afzondering en fixatie in de residentiële geestelijke gezondheidszorg](#). Leuven: Steunpunt Welzijn, Volksgezondheid & Gezin
- Peeters, T., Vanlinthout, E., De Cuyper, K., Opgenhaffen, T., Vanhoof, J., Buyck, I., Nijs, S., van Achterberg, T., Put, J., & Van Audenhove, Ch. (2022). [De preventie en toepassing van afzondering en fixatie in de residentiële geestelijke gezondheidszorg voor volwassenen. Een multidisciplinaire richtlijn met zicht op de toekomst. Versie 2.1](#). Leuven: Steunpunt Welzijn, Volksgezondheid en Gezin